

№3 (76). – С. 3–23.

16. ДАРФ. – Ф. 102. – Д–4. – 1916. – Оп. 125. – Спр. 85. – Ч. 1.

17. Сидорчук М. Т. *Більшовики України в період першої світової війни і лютневої революції (1914–лютий 1917)* / М. Т. Сидорчук. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1966. – 269 с.

18. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі ЦДАК України). – Ф. 336. – Оп. 1. – Спр. 4101.

19. Кошик А. К. *Рабочее движение на Украине в годы первой мировой войны и Февральской революции* / А. К. Кошик. – К.: Изд-во КГУ, 1965. – 325 с.

20. ДАРФ. – Ф. 102. – Д–4. – 1915. – Оп. 124. – Спр. 85. – Ч. 1.

21. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 5301.

22. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 5246.

23. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 5067.

24. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 5085.

25. Емельяк Л. И. *Крестьяне и церковь накануне Октября* / Л. И. Емельяк. – Л.: Изд-во «Наука» Ленинградское отделение, 1976. – 182 с.

26. ДАРФ. – Ф. 102. – Д–4. – 1915. – Оп. 124. – Спр. 83. – Ч. 1.

27. ЦДАК України. – Ф. 336. – Оп. 2. – Спр. 193.

28. ЦДАК України. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Спр. 1596.

29. Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО). – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 2577.

30. ДАЧО. – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 2579.

31. Поршинева О. С. *Менталитет и социальное поведение рабочих, крестьян и солдат России в период первой мировой войны (1914 – март 1918 г.)* / О. С. Поршинева. – Екатеринбург: УрОРАН, 2000. – 415 с.

32. ЦДАК України. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Спр. 1495.

33. Кирьянов Ю. И. *Массовые выступления на почве дороговизны в России (1914 – февраль 1917 г.)* / Ю. И. Кирьянов // *Отечественная история*. – 1993. – № 3. – С. 3–18.

34. ЦДАК України. – Ф. 336. – Оп. 2. – Спр. 193.

Г.М. Голиш

ЛЕНІНСЬКО-БІЛЬШОВИЦЬКА КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СЕЛА

Проаналізовано основні положення ленінсько-більшовицької концепції соціалістичної модернізації села. Простежено динаміку стратегії й тактики партії більшовиків у аграрному питанні. Схарактеризовано ленінський кооперативний план. Доведено, що вказана концепція соціалістичних перетворень стала суперечливим поєднанням утопічних та реалістичних ідей. Зроблено висновок про негативні наслідки її реалізації для радянського села.

Ключові слова: селянство, аграрна сфера, ленінізм, більшовизм, соціалістична модернізація, кооперація, колгосп.

On the basis of primary sources, the article analyzes the key principles of Lenin-Bolshevik concept of the village socialist modernization. It traces the dynamics of Bolsheviks' strategy and tactics in the agrarian question. It characterizes Lenin cooperative plan. In the article it is substantiated that the above-mentioned concept became a contradictory unity of utopian and realist ideas. The conclusion is made about the negative consequences of its implementation for the Soviet village.

Key words: rural people (peasantry), agrarian sphere, Leninism, Bolshevism, socialist modernization, cooperation, collective farm.

У теоретичній спадщині вождя більшовицької партії В. Леніна чільне місце належить виробленню

та обґрунтуванню концепції соціалістичної реконструкції села. Спираючися на постулати основоположників марксизму, він запропонував шляхи модернізації аграрної сфери соціуму, яка в кінцевому рахунку мала призвести до панування комуністичних ідей на селі. Ленінська програма стала суперечливим поєднанням утопічних та реалістичних ідей, а її реалізація вилася в понад 70-річний соціальний експеримент на селі, що супроводжувався небаченими досі в історії катаклізмами й трагедіями.

Окреслений тематичний напрям, з огляду на його методологічну та ідеологічну вираженість, дістав своє певне висвітлення насамперед у радянській історіографії. Зокрема, основи аграрних програм більшовицької партії усебічно розкрив С. Трапезников [1; 2]. До окремих аспектів проблеми зверталися також дослідники С. Ігнатів [3], В. Селунська [4] та ін. Зі зрозумілих причин радянські вчені виступали з апологічних і глорифікаторських позицій, що завадило об'єктивності дослідження. Фрагментарно до цієї теми зверталися й сучасні дослідники, зокрема Є. Григор'єва [5]. Загалом же ця досить актуальна проблема потребує свого розлогішого вивчення й переосмислення на основі сучасних методологій.

З огляду на зазначене, мета запропонованої розвідки полягає у тому, щоб на основі текстового аналізу ленінських праць та окремих документів більшовицької партії розкрити основні положення ленінсько-більшовицької концепції соціалістичної модернізації села в тягlostі її розробки від 1902 до 1924 рр.

Лідер більшовиків В. Ульянов (Ленін) позиціонував себе насамперед як вождь пролетаріату, а тому загалом з певним презирством ставився до селянства, уважаючи його реакційним. Він скептично оцінював революційні потенції цього класу, стверджував, що світ селянина вміщається «між гумном і хлівом» і що «селянин пуповиною приріс до купи гною» (5, 71–72). Проте в країні аграрній, де понад 74% населення називало сільське господарство своїм основним заняттям, ігнорувати багатомільйонне селянство в планах і в політиці більшовиків було аж занадто нелогічним. Цим і пояснюється досить пильна увага більшовицького вождя й очолюваної ним партії до аграрних проблем.

Як відомо, перша аграрна програма РСДРП, прийнята на II з'їзді в 1903 р. мала поміркований характер і передбачала лише повернення «відрізків», відміну викупних і оброчних платежів, зниження орендної плати, конфіскацію церковних, монастирських та удільних земель тощо [6, 64–65]. Проте вже тоді В. Ленін виступав і за беззастережну й повну конфіскацію поміщицьких земель, розглядаючи її як головний пункт ліквідації феодально-кріпосницьких пережитків на селі. Делегати Першої конференції РСДРП, що проходила в Таммерфорсі (грудень 1905 р.), зваживши на перші успіхи та завоювання російської революції, вражаючий розмах селянського руху, ухвалили ленінську резолюцію, що передбачала усунення з аграрної програми вже реалізованих пунктів («відрізки», викупні платежі) і натомість прийняття вимоги про негайну конфіскацію всіх приватних, насамперед й поміщицьких земель [6, 100]. Утім, більшовицький вождь, як вірний послідовник марксизму, розглядав цей радикальний захід лише як перший етап аграрних перетворень,

окресливши перспективу націоналізації всієї землі, що означало «скасування приватної власності на землю і передачі всіх земель у загальну власність всього народу» [7, 250–251]. Зазначимо, що цю ідею він висловив ще в 1894 р. на сторінках своєї антинародницької праці «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?» [8]. Утім, ленінська точка зору на аграрні метаморфози не була підтримана більшістю делегатів IV з'їзду РСДРП навесні 1906 р. [6, 167].

Конкретизацію ленінської концепції аграрних перетворень спостерігаємо в його статті «Перегляд аграрної програми партії» (1906 р.) [7], а також у більш розлогій праці «Аграрна програма соціал-демократії в першій російській революції 1905–1907 рр.» (1907 р.) [9]. Тут В. Ленін сформулював таку стратегічну лінію: «Проти поміщицької власності за селянську власність при існуванні приватної власності на землю взагалі. Проти приватної власності за націоналізацію землі – за певних політичних умов» [7, 249]. Отже, лідер більшовиків визначав два етапи аграрних перетворень на селі, а під політичними умовами розумів переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну. В цьому й полягала головна сутність другої ленінської аграрної програми. Водночас В. Ленін гостро критикував меншовицьку програму муніципалізації землі, есерівську ідею її «соціалізації» на егалітарній основі та пропозиції т. зв. більшовиків-«розділістів» [1, 165].

Після повалення царизму В. Ленін висунув та обґрунтував третю аграрну програму, яка пізніше була конкретизована і увійшла як складова частина другої програми більшовицької партії, що була прийнята в 1919 р. Сюма (квітнева) всеросійська конференція РСДРП (б) (1917 р.), по суті, одноставно ухвалила запропоновану В. Леніним резолюцію про негайну, рішучу й повну конфіскацію усіх приватно-власницьких земель і передачу їх у розпорядження рад селянських депутатів [6, 497]. На його думку, селяни будуть лише володіти землею, а власність на неї буде загальнонародною. Отже, В. Ленін і далі рішуче демонстрував свою налаштованість на націоналізацію землі. Поряд із цим він гостро критикував есерівську ідею «зрівняльного землекористування». На його думку, це сіяло з-поміж селян шкідливі ілюзії про можливість досягнення в такий спосіб соціальної рівності без повалення політичної влади буржуазії, встановлення диктатури пролетаріату. В. Ленін характеризував цю платформу як «міщанський соціалізм», утопічну у своїй основі, доводив, що рівності досягти неможливо, «поки є на світі влада грошей, влада капіталу» [10, 119].

Після Жовтневого перевороту партія більшовиків стала правлячою, що апріорі уможливлювало реалізацію ленінської аграрної програми. Однак не все складалося за ленінсько-більшовицьким сценарієм, позаяк селяни в основній своїй масі не сприймали ідеї усупільнення землі. Тому більшовикам довелося погодитись на включення до ухваленого II Всеросійським з'їздом рад декрету «Про землю» есерівського проекту «соціалізації» землі, що відповідало селянським ідеалам і було висловлено у відповідних наказах Рад селянських депутатів. В. Ленін пізніше зазначав, що «соціалізація» землі аж ніяк не відповідала більшовицьким поглядам, але оскільки селянство було в полоні примітивно-егалітарних

проектів, потрібно було зачекати, «поки селянство саме зживе це і піде далі вперед» [11, 136], бо «ідея і самими...» [12, 306]. Приписуючи лише більшовикам заслуги у вирішенні аграрного питання, їх вождь пафосно писав: «В селянській країні першими виграли, найбільше виграли, відразу виграли від диктатури пролетаріату селяни взагалі... Вперше селянин побачив свободу на ділі: свободу їсти свій хліб, свободу від голоду» [13, 260].

Серед завдань більшовицької партії В. Ленін на одне з перших місць поставив соціалістичне перетворення села – «найскладніше і найважче завдання після завоювання влади пролетаріатом» [14, 14]. Спочатку було висунуто стратегічне гасло партії, що передбачало об'єднання навколо робітничого класу найбіднішого селянства та нейтралізацію середняків. У 1919 р. було сформульовано нову тактичну лінію більшовиків, визначену в такій сентенції їх вождя: «Уміти досягти угоди з середнім селянином, ні на хвилину не відмовляючись від боротьби з куркулем і міцно спираючись тільки на бідноту – це завдання моменту» [15, 186]. Цю тактику було схвалено на VIII з'їзді РКП (б) (березень 1919 р.).

Роботу на селі В. Ленін визначив «основним питанням усього соціалістичного будівництва» [16, 291]. Він доводив, що піднесення продуктивних сил на селі немислиме без його соціалістичного перетворення, переходу до 1) великого; 2) усупільненого; 3) базованого на міцній технічній основі сільського господарства. У зв'язку з цим він зазначав, що «забезпечити достатніми засобами виробництва кожного дрібного селянина річ неможлива і надзвичайно нераціональна, тому що це б означало величезне розпорощення». З існуванням дрібного селянського господарства пов'язане велике марнування людських сил і праці, у цих умовах практично неможливо підвищити її продуктивність. «Вдвоє і втриє підвищилася б продуктивність праці, вдвоє і втриє була б збережена людська праця для землеробства і людського господарства, коли б від цього розпорощеного дрібного господарства стався б перехід до господарства громадського» [17, 342], – наголошував В. Ленін у своєму виступі на I Всеросійському з'їзді земвідділів та комун у 1918 р. У виборі форм переходу до соціалізму на селі В. Ленін застерігав від поспішливості, закликав максимально враховувати вікову прив'язаність селян до землі. «Селяни живуть так, наче вросли в землю, – відзначав він у промові на нараді комітетів бідноти 8 листопада 1918 року, – селяни бояться новин, вони вперто тримаються старовини... Селяни тільки тоді повірять у користь того чи іншого заходу, коли вони власним розумом дійдуть до усвідомлення цієї користі» [18, 171].

Спираючися на життєву практику, більшовицький вождь визначив перші форми соціалістичних сільгоспідприємств: радгоспи, сільськогосподарські артілі й комуні, ТСОЗи. Він рекомендував заохочувати створення таких господарств, але при цьому не допускати ні найменшого примусу: «Лише ті об'єднання цінні, проведені самими селянами з їх вільного почину і вигоди яких перевірені на практиці. Надмірна поспішність у цій справі шкідлива» [19, 202].

Обгрунтовуючи необхідність усупільнення розпорошеного селянського господарства, у матеріалах до проекту другої Програми РКП(б)/В.Ленін вперше вживає термін «колективізація» [20, 395]. Він був переконаний, що процес соціалістичного перетворення села є досить тривалим, оскільки між капіталізмом і соціалізмом пролягає перехідний період і «відразу з безлічі дрібних селянських господарств зробити велике неможливо» [18, 167]. Дрібних товаровиробників «не можна прогнати, їх не можна придурити, з ними треба ужитися, їх можна і треба переробити, перевиховати дуже довгою, повільною, обережною організаторською роботою» [21, 25].

Зрештою, у пошуках форм радянської модернізації села, залучення мільйонних селянських мас до соціалізму В. Ленін зупинився на кооперації, що, на його переконання, стане «шляхом якнайбільш простим, легким і доступним для селянина», найкраще б поєднувала колективні і особисті інтереси селян [22, 352]. Лідер більшовизму гостро полемізує з теоретиками «кооперативного соціалізму», зокрема з Е. Давидом, М. Туган-Барановським, звинувачуючи їх у відсутності «класового підходу», проповіді класового миру, ігноруванні політичних умов. За В.Леніном, природа кооперації зміниться лише після встановлення диктатури пролетаріату, коли вона перетворюється в соціалістичну установу [23, 152]. Критикуючи деяких відповідальних радянських працівників, які шарахались від кооперації, недооцінювали її, В. Ленін доводив: «При умові повного кооперування ми б уже стояли обома ногами на соціалістичному ґрунті» [22, 358]. Провідними принципами соціалістичного кооперування він визначив добровільність, кооперативну демократію, гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів, поступовість. Шлях до соціалізму на селі складається з «довгого ряду поступових переходів» від нижчих форм кооперації до вищих. Відмовившись від практики сільськогосподарських комун, що стали одним із знаменів політики «воєнного комунізму», В. Ленін натомість запропонував виробничу кооперацію. Визначаючи чергові завдання партії, він у жовтні 1920 р. прямо вживає термін «колгосп» [24, 350]. У праці «Плани брошури «Про продовольчий податок» (1921 р.) вождь чітко визначає місце колгоспу як шляху «переходу до соціалістичного землеробства» [25, 352]. А в наказі Ради Праці і Оборони місцевим радянським установам В. Ленін указував на необхідність давати у звітах «точні відомості про кількість всіх видів колгоспів» [26, 261].

У соціалістичній реконструкції села вирішальну роль більшовицький лідер відводив робітничому класові на чолі з його партією: «Ми можемо і повинні використати нашу владу на те, щоб дійсно зробити з міського робітника провідника комуністичних ідей в середовище сільського пролетаріату», – писав він в одній з своїх останніх праць «Сторінки з щоденника» [27, 349]. Це узгоджувалося з ленінським постулатом про неспорудний союз робітників і селян, як «альфи і омеги радянської влади».

Велике місце в соціалістичному перетворенні села, на думку В. Леніна, належало промисловості. «Єдиною матеріальною основою соціалізму, – говорив він, – може бути велика машинна промисловість, здатна реорганізувати і землеробство»

[28, 9]. Піднесення сільськогосподарського виробництва неможливе без підведення під нього міцної технічної бази. З трибуни VIII з'їзду РКП(б)/продунали ленінські слова: «Якби ми могли дати завтра 100 тис. першокласних тракторів, забезпечити їх паливом, забезпечити їх машиністами... то середній селянин сказав би: «Я за комунію (тобто за комунізм)» [29, 198]. Виступаючи на I Всеросійському з'їзді земвідділів, комітетів бідноти і комун у грудні 1918 р., В. Ленін підкреслював про необхідність «перетворити і переробити землеробство з промислу, який ведеться несвідомо, по-старовинному, в промисел, базований на науці та завоюваннях техніки» [17, 342].

Вирішальним чинником підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва В. Ленін уважав його широку електрифікацію, хімізацію і меліорацію земель. Зокрема, він підкреслював, що від електрифікації «найбільше виграло б... сільське господарство і особливо селянство» [30, 269]. У Програмі РКП(б), ухваленій на VIII з'їзді партії, зазначалося: «Особливо РКП відстоює... широко проведену систему меліорації» [31, 424]. Як важливий стимулятор піднесення врожайності, В. Ленін розглядав і «посилене вживання штучних добрив» [32, 170]. Також великого значення він надавав поширенню агрономічних знань, піднесенню агрокультури, постачанню сортового насіння, поліпшенню селекційної роботи тощо [19, 203–204].

Як випливає з наведених у цьому повідомленні емпіричних та теоретичних даних, розробка ленінсько-більшовицької концепції соціалістичної реконструкції села мала значну тяглість у часі. Положення цієї концепції, відповідно до тогочасних викликів, зазнавали коригувань, а часом і принципових змін. Попри неухильну вірність постулатам ортодоксального марксизму, В. Ленін у багатьох питаннях аграрної політики застосував творчий підхід, враховуючи конкретно-історичну ситуацію. Утім ленінський план модернізації села, частково проревізований його наступниками, не витримав випробування практикою й часом, а його реалізація мала загалом руйнівні наслідки для радянського села. Окреслена проблема потребує подальшої розробки в напрямі поглиблення та диверсифікації.

1. Трапезников С.П. Ленинизм и аграрно-крестьянский вопрос : в 2 т. / С.П. Трапезников. – 3-е, доп. изд. – М.: Мысль, 1983. – Т. 1. Ленинские аграрные программы в трех русских революциях. – 653 с.

2. Трапезников С.П. Ленинизм и аграрно-крестьянский вопрос : в 2 т. / С.П. Трапезников. – 3-е, доп. изд. – М.: Мысль, 1983. – Т. 2. Исторический опыт КПСС в осуществлении ленинского кооперативного плана. – 591 с.

3. Игнатов С.А. Ленинские принципы организации социалистического сельскохозяйственного производства / С.А. Игнатов. – М.: Политиздат, 1970. – 180 с.

4. Селунская В.М. Ленинский кооперативный план – теоретическое обоснование социалистического преобразования сельского хозяйства / В.М. Селунская // Проблемы аграрной истории советского общества. – М., 1971. – С. 61–83.

5. Григорьева Е.А. К. Маркс и его «ученики» на родине ленинизма / Е.А. Григорьева // Вопросы истории. – № 1. – 2007. – С. 58–78.

6. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций

- и пленумов ЦК (1898–1986 / под ред. А.Г. Егорова, К.М. Боголюбова. – 9-е изд., доп. и испр. – М.: Политиздат, 1983. – Т. 1 (1898–1917). – 638 с.
7. Ленін В.І. Перегляд аграрної програми робітничої партії / В.І. Ленін // Повне зібрання творів (далі – ПЗТ). – К., 1970 – Т. 12. – С. 225–251.
 8. Ленін В.І. «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?» / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 1. – С. 117–322.
 9. Ленін В.І. Аграрна програма соціал-демократії в першій російській революції 1905–1907 років / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 16. – С. 179–386.
 10. Ленін В.І. Питання про землю і боротьба за свободу / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 13. – С. 117–120.
 11. Ленін В.І. VI Всеросійський надзвичайний з'їзд Рад робітничих, селянських, козачих і червоноармійських депутатів 6–9 листопада 1918 р. / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 37. – С. 129–160.
 12. Ленін В.І. Пролетарська революція і ренегат Каутський / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 37. – С. 225–323.
 13. Ленін В.І. Економіка і політика в епоху диктатури пролетаріату / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 39. – С. 255–265.
 14. 50 лет Великой Октябрьской социалистической революции. Тезисы ЦК КПСС. – М. : Политиздат, 1967. – 41 с.
 15. Ленін В.І. Цінні признання Путирима Сорокіна / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 37. – С. 180–189.
 16. Ленін В.І. Промова на I Всеросійській нараді по партійній роботі на селі 18 листопада 1919 р. / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 39. – С. 291–298.
 17. Ленін В.І. Промова на I Всеросійському з'їзді земельних відділів, комітетів бідноти і комун 11 грудня 1918 р. / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 37. – С. 337–348.
 18. Ленін В.І. Промова на нараді делегатів комітетів бідноти центральних губерній 8 листопада 1918 р. / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 37. – С. 167–174.
 19. Ленін В.І. Резолюція про ставлення до середнього селянства / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 38. – С. 201–204.
 20. Ленін В.І. План аграрного пункту програми / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 38. – С. 395.
 21. Ленін В.І. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 41. – С. 1–97.
 22. Ленін В.І. Про кооперацію / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 45. – С. 351–358.
 23. Ленін В.І. Первісний варіант статті «Чергові завдання радянської влади» / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 36. – С. 121–154.
 24. Ленін В.І. Замітки про чергові завдання партії / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 41. – С. 350.
 25. Ленін В.І. Плани брошури «Про продовольчий податок» / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 43. – С. 351–359.
 26. Ленін В.І. Наказ від РПО (Ради Праці і Оборони) місцевим радянським установам (проект) / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 43. – С. 245–269.
 27. Ленін В.І. Сторінки з щоденника / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 45. – С. 346–350.
 28. Ленін В.І. III конгрес Комуністичного Інтернаціоналу / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 44. – С. 1–57.
 29. Ленін В.І. VIII з'їзд РКП (б) / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 38. – С. 123–209.
 30. Ленін В.І. Про тези з аграрного питання Французької Комуністичної партії / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 44. – С. 263–269.
 31. Ленін В.І. Програма РКП (б) / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 38. – С. 405–431.
 32. Ленін В.І. Нові дані про закони розвитку капіталізму в землеробстві / В.І. Ленін // ПЗТ. – Т. 27. – С. 121–213.

І.М. Жилєнкова

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОЇ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ СИСТЕМИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Проаналізовано особливості розвитку сільського господарства України періоду ринкової капіталізації. З'ясовано специфіку взаємодії ринкових механізмів на розвиток продуктивних сил в аграрному виробництві. У дослідженні визначено зовнішньоторговельні чинники, що впливали на обсяги хлібної торгівлі України в досліджуваній період. При цьому основну увагу акцентовано на ключових статистичних даних щодо сільськогосподарського життя. Визначено вплив державної аграрної політики на рівень конкурентоздатності сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Ключові слова: сільське господарство, Російська імперія, ринкові відносини, експорт, виробництво зерна, посівна площа.

The features of development of agriculture of the Ukraine are analyzed in the period of market capitalization in the late XIX th – early XX th centuries. The specific of cooperation of market mechanisms turns out on development of productive forces in an agrarian production. The investigation analysis the foreign factors that affect the amount of grain trade of the Ukrainian Lands during this period. The focus is made on the key statistics data concerning of the agriculture. The influence of public agrarian policy to raise competitive capacity of the agricultural products in foreign markets is determined in this article.

Key words: agriculture, Russian Empire, market relations, export, production of grain, sown area.

Однією з основних проблем сучасного глобального співробітництва, вирішення якої на початку ХХІ ст. набуває особливої актуальності, є продовольча. Зважаючи на це, формування ефективної світової агропродовольчої системи як результату інтенсифікації міжнародної кооперації і поділу праці, взаємодії національних товарних систем у сфері виробництва та продажу споживчих товарів, здатне нівелювати вказану загрозу. Відтак, створення історичної наукової ретроспективи досвіду сільськогосподарського розвитку України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в контексті глобального ринку має суспільно-політичну вагомість. Натомість наукова доцільність пропонованої студії, в умовах залучення опублікованих праць (В. Денисов, В. Ланда, П. Лященко, О. Радциг, О. Реєнт, О. Сердюк, О. Челінець та ін.) та архівних джерел, визначається відсутністю вузькоспеціалізованого дослідження з вказаної теми.

У другій половині ХІХ ст. кон'юнктура світового ринку суттєво прискорювала розвиток національних господарств, вимагаючи від них своєрідного пристосування. Досить потужно впливав світовий ринок і на економіку Російської імперії, зокрема на її сільське господарство. Це неодноразово визнавали вищі урядовці. Міністр торгівлі й промисловості С.І. Тимашев у своїй доповіді в Державній думі у такий спосіб характеризував причини зростання цін на внутрішньому ринку. «Підвищення цін, – казав він, – це явище не російське, а світове» [1, 7061]. Своєю чергою, голова Ради міністрів В.М. Коковцов, виступаючи в Державній думі 5 грудня 1912 р., звертав